

Alice Miller

RĂDĂCINILE VIOLENȚEI

VINDECAREA EFECTELOR TRAUMATICE ALE
ABUZULUI ȘI EDUCAȚIEI AUTORITARE LA NIVEL
DE INDIVID ȘI SOCIETATE

Traducere din limba germană:
IDA ALEXANDRESCU

EDITURA HERALD
București

CUPRINS

DESPRE AUTOARE	7
PREFAȚĂ	11
EDUCAȚIA CA PERSECUȚIE A VIULUI	19
Pedagogia neagră	19
Introducere	21
Răsadnițe ale urii	27
Rezumat	94
Valorile sfinte ale educației	100
Mecanismul principal al „pedagogiei negre”:	
disocierea și proiecția	120
Există oare o „pedagogie albă”?	137
Violența blândă	137
Educătorii, nu copiii, au nevoie de pedagogie	142
ULTIMUL ACT AL UNEI DRAME MUTE.	
LUMEA ESTE ÎNGROZITĂ	150
Introducere	150
Războiul de exterminare împotriva propriului eu	153
Șansa nefolosită a pubertății	153
Căutarea și distrugerea eului prin intermediul drogurilor (Viața lui Christiane F.)	156
Logica absurdă a comportamentului absurd	181

Copilăria lui Adof Hitler: De la oroarea ascunsă la oroarea fățișă	197
Introducere	197
Tatăl – destinul său și relația acestuia cu fiul	203
Mama – poziția ei în familie și rolul ei în viața lui Adolf	246
Rezumat	264
Jürgen Bartsch: a înțelege o viață prin sfârșitul ei	268
Introducere	268
„Din senin”?	273
Ce ne spune o crimă despre copilăria criminalului?	279
Zidurile tăcerii	310
Concluzii	322
FRICĂ, MÂNIE ȘI DOLIU – DAR FĂRĂ VINOVĂȚIE – PE DRUMUL RECONCILIERII	327
Chiar și cruzimea involuntară doare	327
Sylvia Plath și interdicția de a suferi	335
Mânia netrăită	343
Permisunea de a ști	354
POSTFAȚĂ	360
BIBLIOGRAFIE	364

PREFAȚĂ

I se reproșează psihanalizei că nu ajută, în orice caz, decât o minoritate privilegiată, și asta într-un mod foarte condiționat. Acest reproș este perfect justificat atâta timp cât roadele analizei efectuate rămân, de fapt, proprietatea exclusivă a unui număr restrâns de privilegiați. Dar nu este obligatoriu să fie așa.

Reacțiile la cartea mea *Das Drama des Begabten Kindes*¹ m-au învățat că rezistența împotriva a ceea ce aveam de spus nu era mai puternică printre profani – în generațiile mai tinere, probabil și mai slabă – decât printre specialiști și că de aceea este util și necesar să transmit publicului larg cunoștințele dobândite prin analizele unui număr mic de aleși și să nu le închid în biblioteci. Această constatare m-a condus la decizia de a-mi consacra următorii ani de viață scrisului.

Doresc mai ales să descriu fenomenele care se produc în afara situației psihanalitice, în toate domeniile existenței, a căror înțelegere profundă se bazează însă pe experiența psihanalitică. Asta nu înseamnă nicidecum că vreau să „aplic societății” o teorie prefabricată, deoarece cred că înțeleg într-adevăr un om când pot să aud și să simt ceea ce-mi spune, fără să simt nevoia de a apela la teorii pentru a mă proteja împotriva lui, respectiv să le

¹*Drama copilului interior*, traducere de Monica Medeleanu, Editura Herald, București, 2023. (N. red.)

invoc drept mijloc de apărare. Totuși, în materie de psihologie a profunzimilor, munca noastră cu ceilalți și cu propria persoană ne permite o cunoaștere a psihicului uman care ne însoțește pretutindeni în viață și care ne ascute sensibilitatea inclusiv în afara cabinetului psihanalizatorilor.

Cu toate acestea, opinia publică este departe de a fi conștientă că ceea ce i se întâmplă copilului în primii ani de viață se repercutează inevitabil asupra întregii societăți și că psihozele, dependența de droguri, criminalitatea sunt expresia codată a celor mai timpurii experiențe. Această idee este adesea contestată sau nu este admisă decât pe plan intelectual, în timp ce practica (politică, juridică sau psihiatrică) este încă dominată de reprezentările medievale penetrate de proiecțiile principiului răului, deoarece intelectul nu atinge domeniile emoționale. O cunoaștere emoțională poate fi oare transmisă cu ajutorul unei cărți? Nu știu. Dar speranța că lucrarea poate declanșa într-un cititor un proces lăuntric mi se pare suficient de fundamentată pentru a nu neglija această tentativă.

Cartea de față s-a născut din necesitatea de a reacționa la numeroasele scrisori primite în urma apariției cărții *Drama copilului interior*, scrisori care au însemnat mult pentru mine și la care nu am putut răspunde personal. Nu am putut răspunde din lipsă de timp, dar acesta nu a fost singurul motiv. Mi-am dat seama destul de repede că în prezentarea gândurilor și experiențelor mele din ultimii ani le datoram cititorilor o detaliere mai mare, deoarece nu mă puteam sprijini pe literatura existentă. Din întrebările persoanelor afectate s-au cristalizat pentru mine două seturi de probleme: pe de o parte, definiția pe care o dau realității copilăriei timpurii, care deviază de la modelul instinctual al psihanalizei

tradiționale; iar pe de altă parte, necesitatea de a delimita mai precis diferența dintre sentimentul de culpabilitate și doliu. De asta se leagă întrebarea crucială și insistent repetată de părinții sincer interesați de ameliorarea situației: „Ce putem face pentru copiii noștri din momentul în care am constatat că ne aflăm sub imperiul unei compulsii la repetiție?”

Cum nu cred în eficacitatea rețetelor și a sfaturilor – cel puțin în ceea ce privește comportamentul inconștient –, nu văd ce rost are să le adresez *părinților apeluri* de a-și trata copiii altfel decât le este posibil; aș vrea mai degrabă să pun în lumină corelațiile, să scot în evidență *informația vie și sensibilă a copilului care trăiește încă (mai mult sau mai puțin ascuns) în fiecare adult*. Atâta timp cât nu i se permite să-și dea seama ce i s-a întâmplat, o parte din viața lui emoțională este paralizată, iar sensibilitatea sa în fața umilințelor din copilărie rămâne reprimată.

Toate apelurile la dragoste, solidaritate și compasiune nu pot decât să rămână zadarnice în absența *empatiei, a compasiunii umane, care sunt absolut esențiale*.

Problema ia proporții deosebit de dramatice în cazul psihologilor profesioniști, deoarece ei nu pot utiliza în mod fructuos cunoștințele lor de specialitate dacă nu sunt capabili să manifeste empatie față de pacienții lor, indiferent de cât timp le acordă. Acest lucru este valabil și pentru neputința părinților, pe care nici nivelul cultural ridicat, nici timpul liber de care dispun nu îi pot ajuta să-și înțeleagă copilul, având în vedere că ei trebuie să se distanțeze emoțional de suferințele proprii copilării. Invers, în câteva secunde, o mamă care lucrează poate înțelege situația copilului ei, dacă este un spirit deschis și dacă are libertatea interioară necesară.

Consider că sarcina mea este sensibilizarea opiniei publice privitor la suferințele copilăriei timpurii. Încerc să fac acest lucru la două niveluri diferite, străduindu-mă să mă adresez, pe ambele paliere, fostului copil din cititorul adult. Fac acest lucru în prima parte a cărții de față prin prezentarea „pedagogiei negre”, adică a metodelor de educație cu care au crescut părinții și bunicii noștri. În anumiți cititori, primul capitol va trezi, poate, iritare și mânie, care pot avea un efect terapeutic foarte benefic. În a doua parte a cărții descriu copilăria unei toxicomane, a unui lider politic și a unui ucigaș de copii. Toți trei au fost victime, în fragedă copilărie, ale unor maltratări și umilințe profunde. Mai ales în două dintre cele trei cazuri m-am sprijinit direct pe relațiile lor din copilărie și apoi pe cele ale existenței lor ulterioare; și aș dori să-l ajut pe cititor să perceapă aceste mărturii bulversante. Toate cele trei destine denunță efectele devastatoare ale educației, distrugerea a ceea ce este viu, pericolul pe care acest mod de educație îl prezintă pentru societate. Chiar și în cadrul psihanalizei – mai ales în teoria psihanalitică a impulsurilor – subzistă urmele acestei atitudini pedagogice. Inițial, m-am gândit să fac din studiul acestei teme un capitol al cărții de față, dar, având în vedere amploarea subiectului, a devenit obiectul unei alte publicații, care va apărea curând în Germania¹. Am arătat, de asemenea, mai precis decât până acum, că pozițiile mele se delimitează de diferitele teorii și modele psihanalitice.

Această carte s-a născut din dialogul interior cu cititorii *Dramei copilului interior* și trebuie înțeleasă ca o continuare a ei. Ea poate fi citită fără a cunoaște *Drama copilului interior*, dar, dacă ceea ce scriu va suscita sentimente de culpabilitate –, nu

¹ *Du sollst nicht merken*, Suhrkamp, 1981. (N. tr.)

de tristețe –, atunci ar fi de dorit să se cunoască și lucrarea precedentă. Este deopotrivă important și util să nu se piardă din vedere, la lectura cărții, că, atunci când vorbesc despre părinți și copii, nu mă refer la anumite persoane, ci la *stări, situații* sau *stăruți sociale* care ne privesc pe toți, deoarece toți părinții au fost la rândul lor copii; și majoritatea celor care acum sunt copii vor deveni la rândul lor părinți.

În anul 1613, când Galileo Galilei a prezentat dovezi matematice în favoarea tezei copernicane – ce susținea că Pământul se rotește în jurul Soarelui, și nu invers –, Biserica le-a declarat „false și absurde”. Galilei a fost silit să-și abjure teza. Abia după trei sute de ani Biserica s-a hotărât în sfârșit să renunțe la eroarea sa și să scoată de sub interdicție lucrările lui Galilei.

Acum ne aflăm într-o situație asemănătoare cu cea a Bisericii din vremea lui Galilei, dar astăzi se află mult mai multe în joc. Decizia noastră pentru adevăr sau pentru amăgire va avea consecințe mult mai grave în ceea ce privește supraviețuirea omenirii decât era cazul în secolul al XVII-lea. De câțiva ani, s-a dovedit – să luăm la cunoștință ceea ce ne este încă interzis – că urmările devastatoare ale traumatizării copiilor se vor repercuta asupra societății. Această cunoaștere se referă la fiecare om și, după ce va fi suficient de răspândită, trebuie să ducă la schimbarea fundamentală a societății noastre, mai ales la eliberarea de escaladarea oarbă a violenței. Următoarele idei încearcă să ilustreze aspectele la care m-am referit aici:

1. Fiecare copil vine pe lume pentru a crește, a se dezvolta, a trăi, a iubi și a-și exprima nevoile și sentimentele, spre apărarea lui.

2. Pentru a se putea dezvolta, copilul are nevoie de atenția și protecția adulților care îl iau în serios, îl iubesc și îl ajută cu adevărat să se orienteze.
3. Dacă copilul este frustrat de aceste necesități vitale; dacă, dimpotrivă, copilul este exploatat, bătut, pedepsit, abuzat, manipulat, neglijat, înșelat din cauza nevoilor adultului, fără ca un martor să intervină vreodată, atunci integritatea copilului va fi rănită profund.
4. Reacțiile normale la răniri sunt mânia și durerea. Deoarece mânia rămâne interzisă într-un mediu care-l rănește pe copil, iar trăirea durerilor este insuportabilă în singurătate, el trebuie să-și suprime aceste sentimente, să-și reprime amintirea traumei și să-și idealizeze atacatorul. Mai târziu, el nu va mai ști cum anume a fost agresat.
5. Sentimentele generate de motivul propriu-zis al mâniei, neputinței, disperării, dorului, fricii și durerii se exprimă însă în acțiuni distructive îndreptate împotriva celorlalți oameni (criminalitate, genocid) sau împotriva individului însuși (dependență de droguri, alcoolism, prostituție, boli psihice, sinucidere).
6. Victimele actelor de răzbunare sunt adesea propriii copii, care îndeplinesc funcția de țapi ispășitori și a căror persecuție este încă deplin legitimată în societatea noastră, ba chiar foarte respectată întrucât este numită educație. În mod tragic, copilul este bătut pentru a nu simți ce i-au făcut părinții.
7. Pentru ca un copil maltratat să nu devină criminal sau bolnav mintal, este necesar ca cel puțin o dată în viață să întâlnească un om care să știe precis că nu copilul bătut și neajutorat este nebun, ci mediul său înconjurător. În această măsură, cunoașterea sau

necunoașterea societății poate ajuta la salvarea vieții copilului sau poate contribui la distrugerea lui. În aceasta rezidă marea posibilitate a rudelor, avocaților, judecătorilor, medicilor și îngrijitorilor lui de a-l lua univoc apărarea copilului și de a-l crede.

8. Până acum, societatea îi apăra pe adulți și învinovățea victimele. Ea a fost sprijinită în orbirea ei de teorii ce corespund modelelor de educație ale străbunicilor noștri, modele care vedeau în copil o ființă șireată, stăpânită de instincte rele, care spune minciuni și își atacă părinții nevinovați sau îi dorește din punct de vedere sexual. În realitate, fiecare copil are tendința de a se învinui pe sine pentru atrocitățile părinților, pe care tot îi iubește și îi absolvă de responsabilitate.
9. Abia de câțiva ani aplicarea noilor teorii terapeutice a dovedit că trăirile traumatiche reprimite în copilărie se stochează în corp și, rămânând inconștiente, se reflectă în viața ulterioară a adulților. Pe lângă aceasta, măsurătorile electronice efectuate asupra copiilor nenăscuți au dezvăluit un fapt neperceput până acum de către adulți; și anume că *cel mic simte și învață de la început atât tandrețea, cât și cruzimea*.
10. Datorită acestor noi informații, îndată ce experiențele traumatiche trăite în copilărie nu mai trebuie să rămână neelucidate, fiecare comportament absurd își dezvăluie logica ce a rămas ascunsă până acum.
11. Sensibilizarea noastră față de atrocitățile din copilărie și față de urmările acestora – în general dezmințite până în prezent – va duce de la sine la concluzia că perpetuarea violenței de la o generație la alta trebuie să înceteze.

12. Oamenii a căror integritate nu a fost rănită în copilărie, care s-au bucurat de protecția, respectul și loialitatea părinților vor deveni în tinerețe și mai târziu inteligenți, sensibili, empatici și foarte sentimentali. Ei se vor bucura de viață și nu vor simți nici nevoia de a face rău altcuiva sau lor înșiși, nici nevoia de a ucide. Ei își vor folosi puterea pentru a se apăra, nu pentru a-i ataca pe alții. Ei îi vor respecta și îi vor apăra atât pe cei mai slabi, cât și pe copiii lor, deoarece ei au trăit această experiență, iar *această* cunoaștere (și nu violența) a fost stocată în ei de la început. Acești oameni nu vor fi niciodată în stare să înțeleagă de ce strămoșii lor au fost nevoiți să construiască o industrie de război gigantică pentru a se simți bine și în siguranță în această lume. Deoarece apărarea în fața amenințărilor timpurii nu va fi scopul inconștient al vieții lor, ei vor putea trata amenințările reale mai rațional și mai creativ.

EDUCAȚIA CA PERSECUȚIE A VIULUI

PEDAGOGIA NEAGRĂ

Pedeapsa a urmat în stil mare. Timp de zece zile. Zece zile prea lungi pentru orice conștiință; tatăl meu admistră lovituri șfichiuitoare de nuia pe palmele deschise ale copilului său de patru ani. Șapte lovituri zilnic, pe fiecare palmă: în total, o sută patruzeci de lovituri, ba chiar mai mult. Acestea au pus capăt inocenței unui copil. Orice s-a întâmplat în paradis cu Adam, cu Eva, cu Lilith, cu șarpele și mărul, catastrofa justă a Potopului din timpurile străvechi, mânia Atotputernicului și degetul său arătător răzbunător – eu nu știu nimic despre toate acestea. Tatăl meu a fost cel care m-a alungat din paradis.

Christoph Meckel (1980), p. 59

Cel care dorește să știe cum a fost copilăria noastră vrea să afle ceva despre sufletul nostru. Dacă întrebarea nu este doar retorică și dacă interlocutorul are răbdarea de a asculta, el va fi nevoit să constate că noi iubim cu ură și urâm cu o dragoste inexplicabilă lucrurile care ne provoacă dureri foarte mari și cele mai teribile suferințe.

Erka Burkart (1979), p. 352

INTRODUCERE

Oricine a fost mamă sau tată și care nu trăiește într-o stare de perfectă refulare știe din propria experiență cât de greu este să tolerezi anumite aspecte ale personalității propriului copil. Recunoașterea acestui lucru este deosebit de dureroasă atunci când îți iubești copilul, pe care vrei să-l respecti în întreaga lui individualitate; și totuși, nu poți. Generozitatea și toleranța nu se pot obține cu ajutorul cunoașterii intelectuale. Dacă în copilărie nu am avut posibilitatea de a conștientiza disprețul manifestat față de noi și de a-l depăși, îl vom perpetua. Simpla cunoaștere a legii dezvoltării copilului nu ne apără nici de supărare, nici de mânie când comportamentul copilului nu corespunde reprezentărilor noastre ideale sau necesităților noastre, fără să mai vorbim despre cazul în care ne pune în pericol mecanismele de apărare.

Poziția copiilor este total diferită: niciun trecut nu le stă în cale, iar *toleranța* lor față de părinți *nu cunoaște limite*. Dragostea filială îl împiedică să descopere cruzimea psihologică a părinților, conștientă sau inconștientă, indiferent de forma pe care aceasta o ia. Tot ce i se poate impune unui copil fără ca adultul să fie tras la răspundere poate fi citit în cele mai recente lucrări despre istoria copilăriei (compară, de exemplu, cu Ph. Ariès, 1960; L. deMause, 1974; M. Schatzman, 1978; I. Weber-Kellermann, 1979; R.E. Helfer și C.H. Kempe [editor], 1978).

Se pare că, pe măsură ce ne apropiem de epoca modernă, mutilarea, exploatarea și persecuția fizică a copilului au fost înlocuite cu cruzimea psihică; în afară de asta, această educație a putut fi prezentată sub denumirea binevoitoare și mistificatoare de „educație”. Deoarece la anumite popoare educația începe din leagăn, în faza relației simbiotice a sugarului cu mama sa

această condiționare precoce nu permite cunoașterea situației reale a copilului. Dependența copilului de dragostea părinților îi interzice, de asemenea, să conștientizeze mai târziu traumatismele trăite, care adesea rămân ascunse întreaga viață în spatele idealizării părinților în primii săi ani de existență.

Tatăl! pacientului paranoic Schreber, al cărui caz a fost descris de Freud, a scris pe la mijlocul secolului al XIX-lea mai multe cărți de educație foarte răspândite în Germania, unele dintre ele fiind reeditate de patruzeci de ori și traduse în numeroase limbi străine. În aceste cărți autorul repetă cu insistență că educația copilului trebuie începută la o vârstă cât mai fragedă – de la cinci luni –, pentru a-l elibera de „germenii răului”. Am găsit păreri similare în scrisorile și jurnalele intime ale părinților. Unui observator extern ele îi explică foarte bine de ce copiii acestor părinți se îmbolnăvesc grav; mai târziu, acești copii mi-au devenit pacienți. Dar la început ei nu au fost capabili să înțeleagă nimic din aceste jurnale și au avut nevoie de un proces de analiză îndelungat și profund până să reușească să vadă realitatea descrisă în ele. A fost nevoie ca ei să se elibereze mai întâi din înlănțuirea parentală pentru a-și defini limitele personalității lor.

Convingerea că părinții au toate drepturile asupra lor și că orice cruzime – conștientă sau inconștientă – reprezintă expresia dragostei lor este atât de adânc înrădăcinată în om, deoarece se bazează pe internalizarea primelor luni de viață, în perioada de dinaintea separării de obiectul iubirii copilului.

Două fragmente extrase din sfaturile pedagogice ale doctorului Schreber, publicate în 1858, ilustrează derularea obișnuită a acestui fenomen:

Primele elemente care vor pune la încercare principiile morale și educative sunt capriciile micuțului, care se manifestă

¹ Daniel Gottlob Moritz Schreber (1808–1861), medic și profesor universitar, autor a numeroase lucrări de medicină ortopedică și de educație. (N. tr.)

prin *plânsete* și *țipete* fără motiv... Dacă ai verificat că ele nu corespund unei necesități reale, că cel mic nu se simte rău, nu are dureri și nu este bolnav, poți fi sigur că țipetele sunt expresia unei *indispoziții* trecătoare, a unui *capriciu*, un prim semn de *încăpățânare*. Nu mai este suficient, ca în perioada anterioară, să se adopte o atitudine de așteptare răbdătoare; trebuie să-ți manifestezi opoziția într-un mod mai pozitiv: printr-o tentativă rapidă de *deturnare a atenției*, prin *cuvinte severe*, *gesturi de amenințare*, *ușoare lovituri în pat...* sau, dacă toate acestea nu ajută, prin *admonestări fizice tangibile*, *blânde*, însă repetate la intervale scurte, până când copilul se calmează sau adoarme...

Un astfel de procedeu trebuie aplicat o singură dată sau maximum de două ori, și astfel devii stăpânul copilului pentru totdeauna. De acum înainte sunt suficiente o privire, un cuvânt, un singur gest de amenințare pentru a dirija un copil. Trebuie să ne gândim că astfel îi facem copilului cea mai mare *binefacere*, deoarece îl scutim de numeroase ore de agitație, care dăunează sănătății, și îl eliberăm de demonii săi interiori, care proliferază și se transformă cu ușurință în dușmani greu de învins¹.

Doctorul Schreber nu știe că, de fapt, în copii el combate propriile impulsuri, iar pentru el nu există niciun dubiu că își exercită puterea în interesul exclusiv al copilului:

Dacă părinții vor fi consecvenți în aplicarea acestei metode, ei vor fi în curând recompensați prin *instaurarea acelei relații fericite*² în care *copilul poate fi dirijat constant printr-o simplă privire a părintelui*³.

¹ Vezi Schatzman, 1978, p. 32 sq. (N. a.)

² Sublinierile din citate îi aparțin lui Alice Miller. (N. a.)

³ Schatzman, 1978, p. 36. (N. a.)